

ennek egyéni változatát, mivel az elsőrendű fontosságú stílust költői és írói gyakorlatából kölcsönözhetette. Módszerének lényege: az elolvasott szöveg után keletkezett általános benyomások metaforikus nyelven, s nemritkán zenei hasonlatokkal leírni, de úgy, hogy közben nem maradhatott el a mű valóságosság-értékének vizsgálata, a pszichológiai úton megközelített alkotói alapmotívum megjelölése, a kompozíció elemeinek áttekintése, végül pedig a körütekintő nyelvi mérlegelés. A kritikus Szirmai Károly klasszicista és realista eszményeket hirdetett, az aktivizmus az ő számára — eltekintve az általa igen nagyra becsült Csuka Zoltán költészetétől — csupán egyéni válságot leplező álkollektivitást jelentett. Mivel saját maga is letisztázott elvek érvényesítéséért szállt síkra, a műalkotásokban is igen sokra becsülte az egyéniségnek közvetett vagy közvetlen megnyilatkozását, attól függően, hogy líráról vagy pedig prózáról nyilvánított-e véleményt.

Noha nem tartotta fontosnak, hogy megbízható ízlését határozottan körvonalazott fogalmakban tárgyiasítsa, nemcsak az igazi értéket volt képes a selejttől elkülöníteni, hanem még az átmeneti jelenségek árnyalatainak kimutatására is futotta érzékenységből. Emberi kötelességének tartotta például, hogy mint egy a kevés tanú közül, életben tartsa egykori kortársainak, (például Radó Imrének és Munk Artúrnak) az emléket, anélkül, hogy felértékelte volna azok szépirodalmi teljesítményét.

Tárgyilag nagy többségükben a jugoszláviai magyar irodalomra korlátozódó bírálatai ma is alig vesztettek hiteükéből. Minket azonban mégsem ezek nyűgöznek le, hiszen mi, szerencsésebb körülmények között sokkal többet tudhatunk az irodalomról, mint ő. Azt azonban nem tanulhatjuk meg, ami írásaiban változatlan intenzitással sugárzik: a hivatásáért égő egyéniség törhetetlen következtetését és tisztaságát.

VAJDA Gábor

GROTESZK HATTYÚDAL

Örkény István: *Egy négykezes regény tanulságos története*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979

„Vidám regény” írására vállalkozott valamikor 1954-ben, e könyvecske tanúsága szerint közösen, Déry Tibor és Örkény István. Olyan időszakában a történelemnek, amikor édeskevés ok volt a vidámságra. Annál inkább szó volt azonban a vidámság, pontosabban a kötelezően lelkes és „harcos” optimizmus elvárásáról. Ez pedig, művészet és valóság sajátos viszonyát figyelembe véve, legalábbis úgy tetszik, „vidám” művek írására nagyon is ok lehet, csakhogy az ilyen vidámságban „semmi köszönet”, mivel a kacagtató elemek ilyenkor szükségszerűen éppen az elvárások, il-

letve a kinyilvánított igazságok és az ezeket lépten-nyomon meghazudtoló tények közötti ellentmondásokból, hogy ne mondjuk, a közöttük feszülő kiáltó ellentétekből fakadhatnak csak, elkerülhetetlenül társadalmi szatírárt eredményezve. Felszabadultan örömteli helyett keserű nevetést fakasztva, vagy éppen a kinevetés, a nevetésgessé tevés által okozva örömet írónak és olvasónak egyaránt. Ennek forrása viszont csakis olyan alkotás lehet, amit ilyen körülmények közt megírni meg lehet ugyan, megjelentetni azonban már aligha. Legfeljebb előleget venni fel rá a kiadótól, azután abbahagyni — úgy, ahogyan azt Déry és Örkény, az utóbbi által karikatúraszzerű regényhőssé formált két illusztris szerző is tette, kezdeti nekilendülés után felhagyva balatoni nyaralásuk történetének megírásával. Voltaképpen egy olyan helyzet következtében, amely Dürrenmattnak azt a megállapítását juttatja eszünkbe, miszerint „Jobb, ha a politikusok egyáltalán nem érdeklődnek az irodalom iránt, mintha túlságosan érdeklődnek iránta”.

Lényegét tekintve egyébként ugyanaz a megállapítás Örkénynél már bevezetőben a fonákjára fordítva jut kifejezésre: „Ő azok az ötvenes évek! Akkor volt dicső dolog írónak lenni! Hogy a magunk példáját említsem: Déry egyik kitalált regényhősének kitalált jellemzését egy országot vezető államférfiú elemezte, föltárva hibáit a nemzet színe előtt; ugyanő egy novellám Bébi nevű szerepítőjének csípőringatását túllontúl bujának ítélte. Beszéde könyv alakban is megjelent, és szerte az országban szemináriumok százain vitatták meg, szükség van-e Bébinek ilyen telt keblekre s ilyen feszes fenékre, továbbá, hogy Köpe Bálint miért nem hamarabb találkozott a munkásmozgalommal.” Több mint érthető hát a tervezett vidám regény sorsa, s előreláthatónak éreznék ezt még az esetben is, ha Örkény nem tudatná velünk mindjárt könyve elején, elébe vágva annak a sodró panaszáradatnak, amely már a Szigliget felé tartó vonaton, közölhetetlen, de annál inkább megírásra kíváncsító anyagként zúdul a nyaralni utazó szerzőtársakra. Akik ilyenformán „Nem írhatták meg azt, amit akartak, úgy, ahogy akarták, pedig élni és írni egyet jelentett számukra”. Ezért kerül a félbemaradt kézirat Déry fiókjába, onnan pedig, sok évvel később, Örkény kezébe, sokatmondó dokumentumaként egy korszaknak, elsősorban a megírásra kínálkozó élményanyag és az irodalommal szemben felállított követelmények közötti, már említett ellentmondás következtében. Önmagában is azt az összeférhetetlenséget tükrözve, amit Örkény ironikus-humoros összekötőszövege a közös vállalkozás ötletének megszületéséről és a megírási kísérlet egyes, menthetetlenül a dugába dőléshez vezető állomásairól, tulajdonképpen csak még inkább elmélyít és kiemel, sőt az azóta létrejött időbeli távlat áttekintést biztosító felülnézete segítségével meg is formuláz a számunkra. Kettejük, mármint Déry és önmaga, „kölcsonös baráti meg nem értésében” bukkanva rá a megrendezés okaira, ez a szívélyes összeférhetlenség pedig, rendkívül sokatmondóan, éppen az egymás iránti

kölcsönös elnézésben, egymás kritikátlan dicséretében jut kifejezésre. Többnyire olyankor is még, amikor külön-külön mindketten ráébredtek már, hogy vállalkozásuk rossz úton halad, ekképp ámítva tovább egymást és jómagukat, s nyomva el azt a mindkettőjükben meglévő erős kritikái hajlamot, ami nyilvánvalóan záloga volt addigi irodalmi sikerreiknek is. De persze így is hamarosan kiderül, hogy „közös lónak írók, nem pedig túros a háta”, s hogy, amint azt Déry szájába adottan olvashatjuk, művészi alkotás esetében „nem lehet megosztani a felelősséget”, „nem lehet a valóság elől egy idillbe menekülni, mert ami menedéknek látszik, csapda lesz”. Annak következtében, hogy a valóság tudvalevőleg könyörtelen, előbb vagy utóbb, de mindenképpen közbeszól. Ez pedig nem is pusztán a két neves író e könyvecskében megörökített kísérletére vonatkozik csak, hanem arra a világra is, amelynek közegében az nem járhatott sikerrel.

Mert itt, éppen e csapdának bizonyult idill fényében ébredhetünk rá végleg Örkény mesterfogására, ha úgy tetszik, finom cselére. Amennyiben nem vettük volna észre már előbb, hogy Örkény iróniában fogant, groteszk, sőt helyenként csörgősípkásan bohóckodó műve valójában több Déryvel közös vállalkozása fiaskójának történeténél. Mégpedig azért, mert az idillbe menekülés, az erőltetett optimizmus, a mesterségesen szított önámító eufória, a kételkedés és a bírálat hangjának elfojtása a szóban forgó korszaknak mint egésznek is jellemzője volt, alighanem sokkal inkább, mint a két író együttes kísérletének, amely ilyenformán, Örkény által utólag szárnyra bocsátva, valójában e korszak képletét is magában rejtí. Modellé sűrítve fejezi ki mindazt, amin, éppen mert akkor nem lehetett, most utólag kell nevetni. Déry Tibor, a szeretve tisztelt barát és példakép remekbe szabott karikatúrája éppúgy e cél szolgálatában áll, mint a szerző hasonló eszközökkel megformált pompás önarcképe is. Ekképpen, ugyancsak e diagnózisnak is beillő alapképlet révén válik ez a kis könyv tiszteletadásá is Déry Tibor emiére előtt. Egyúttal pedig — a mulandóság kíméletlen közbeszólása folytán — Örkény írói arcélehez illő groteszk hatryúdallás is. Idő előtti, de méltó záródarabjává egy gazdag életpályának.

VARGA Zoltán

EURÓPA BÖLCSŐJÉNÉL

Karinthy Ferenc: *Alvilági napló*, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1979

„Kréta az európai kultúra bölcsője, mélyen tisztelt hallgatóim, és válogatott cigánylegények. Itt született Zeus, itt rabolta el a bika képében Európát (leánykák, sose üljetek föl bika hátára!), és nemzették Monsieur Minost, az első európaiat.” Karinthy Ferenc legújabb, két kisregényt tar-